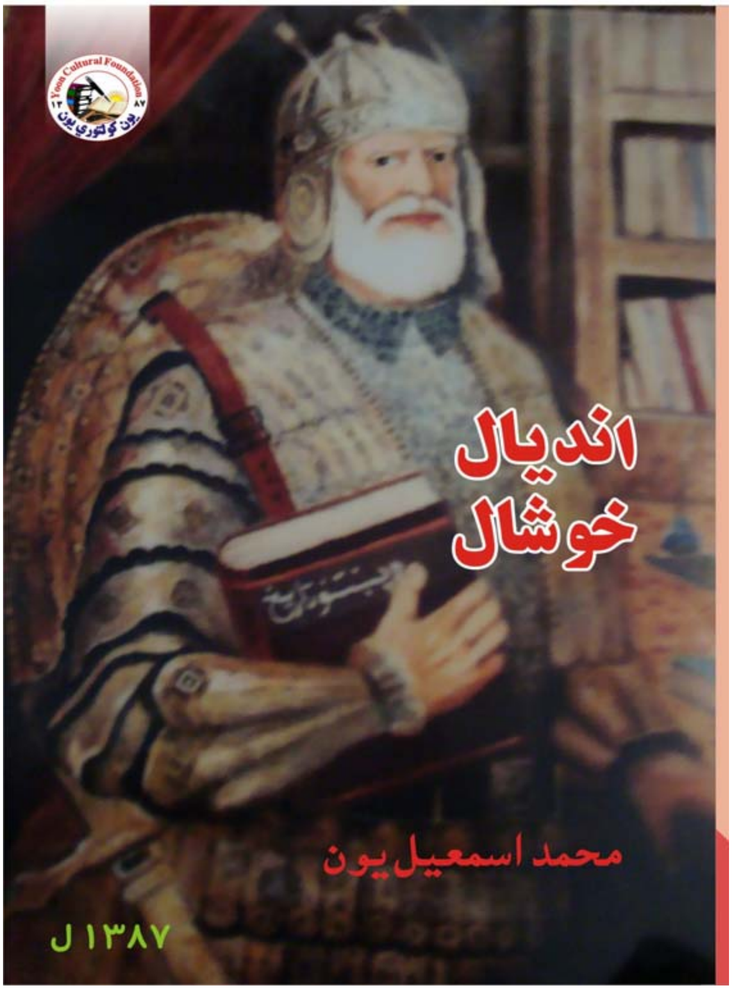

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د کتاب ځانګړنې

نـــــوم:	اندیال خوشال
لیـکـوال:	محمد اسمعیل یون
خـپرنـدوی:	یون کلتوري یون
لیککال:	۱۳۸۰ل
چـاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیـکـوال	
پرله پسې نومره:	(۲۱)
د خـپرنـدوی	
پرله پسې نومره:	(۲۱)
کـــمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک	مخ
سریزه	الف
لومړی څپرکی	
د خوشال بابا پېژندګلوي	۱
دویم څپرکی	
د خوشال بابا اثار	۳۷
الف- منظوم اثار	۳۹
ب- منثور اثار	۴۷
درېیم څپرکی	
د خوشال د اند ځینې خواوې	۵۱
۱-صوفي خوشال	۵۱
۲- شاعر خوشال	۵۸
۳- فلسفي خوشال	۶۴
۴- کره کتونکی خوشال	۶۸
۵- ټولنپوه خوشال	۸۹
۶- رنځپوه (طبیب) خوشال	۹۵
۷- سیاستپوه خوشال	۱۰۳
۸- لیکګر (خطاط) خوشال	۱۱۱
ځلورم څپرکی	
پر خوشال بابا ځانګړي لیکل شوي کتابونه	۱۱۵
پایله	۱۲۹
اخځلیک	۱۳۰
د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۳۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخیسته، چې تر دې دمخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې څلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ماسره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدريس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلين د خوشال د ژوندانه او مبارزو ترڅنګ د هغه فکري نړۍ ليد ته هم زيات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړيو کې ما د خپلې علمي ترفيع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته يوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفيعاتو له قانون سره سم د يو کال په موده کې بايد د ترفيع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختياوو او تنګسياوو په پام کې نيولو سره مې کله کله د ترفيع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفيع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفيعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ شو. د علمي ترفيع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفيع وروسته د يوه تدريسي او يا هم د يوه مرستندوی تدريسي اثر په توګه محصلينو ته وړاندې کړم، د تدريس په بهير کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډايه او بيا به يې وروسته د يوه مناسب تدريسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهير کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختياوو له امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ما ته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نيمګړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هر اړخيز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۶او ۸۷ کلونو د ماسترۍ پروګرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو ليکنې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غوا ړم خپلې تېرې ليکنې او کړی کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفيع د يوې ټايپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرايطو د يوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر وليکل شي بيا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبير واخلي او يا هم بابا هر چاته د هغه د ذوق مطابق يو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتيا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانګې ليسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د يوه بشپړ تدريسي کتاب اړتيا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما يو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدريس په بهير کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلينو اړتيا له دې اړخه تر يوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې يو څوک نه دی چې څوک دې هغه په يو کتابګوټي، کتاب او يا هم څو کتابو، تشريح کړي او د هغه د فکر هر ژور ليد ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته يوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې يوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته يوه کتنه)) څخه مې (انديال خوشال) ته ځکه د اثر نوم وربدل کړ چې د انديال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتيا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنيز او سياسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتيا لري، په تېره بيا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ بايد له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او ناياب دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د زمانې پوړۍ او ګردونه يې ځلا او ښکلا، موثريت او جذابيت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړاندېز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادونه یې کړې ده:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهباز خان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه(ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم — چې تورزن یم کان په کان
شهباز خان د یحیی خان — چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و — چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور — شو دخپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و — چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و — قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ — په ولس شوم حکمران(۱)

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال لیندۍ، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وايي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهباز خان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن د حسن، حسن د شیخ علي، شیخ علي د عطا، عطا د بټي، بټي د انو، انو د برګویټ، برګویټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال څرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخیز شخصیت و؛ هم شاعر و، هم لیکوال، هم تورزن و، هم توریال و، هم سیاستپوه و، هم سیاستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم ټبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زیات انساني ارزښتونه، صفتونه

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبیب الله رفیع سریزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زیاتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو لیکنو کې ځای کړي او نورو لیکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو یادونه کړی او هغه یې ثبت کړي دي.

موږ به دلته د همدغو ثبت شویو پېښو لنډیز را واخلو. استاد محمد اصف صمیم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دویم ګام کې د ځینو نورو لیکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې یې ګام پر ګام تعقیب کړي دي. دا پېښې چې د تاریخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته یې په ترتیب سره وړاندې کوو:

✷ ۱۰۲۸ق (۱۶۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سیند کې لاهو (ډوب) شو.

✷ (۱۰۳۰ق، (۱۶۲۰ع):

اته کلن و چې له څپر نه پرې کاڼی راپرېوته او سخت ژوبل شو.

✷ ۱۰۳۵ ق (۱۶۲۵ع):

په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشرۍ پر خټکو وشو.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو ، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و ، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع جون- جولای):

د واده پر ورځ یې د تبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړي چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه ، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه ، هلاکت ته نږدې شو ، بې حاله بې ساه پروت و ، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.

✷ ۱۰۴۲ ق (۱۲۳۲ع):

په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عـقـل سـل د مصلحت بند و نه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

✷ ۱۰۴۲ق (۱۲۳۲ع):

پر عیسی خېلو یې برید وکړ.

۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۲۳۵ع ۱۷ مارچ):

اشرف خان زوی یې وزېږېد.

✷ ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۲۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زريز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې يې لوی لاس و.

✵۱۰۵۰ ق د شوال لومړۍ (۱۶۴۱ ع جنوري):

پلار يې له يوسفزيو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وايي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهيد شه شهباز خان

✵۱۰۵۰ شوال ۵ جمعه (۱۶۴۱ ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✵۱۰۵۰ ق، (۱۶۴۰ع):

له شيخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخيستو وروسته يې لښکر تيار کړ او د يوسفزيو پر سيمه يې يرغل وکړ او برى يې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخيستو وروسته بريالى کور ته راستون شو.

✵ ۱۰۵۰ ق ذيقعده (۱۶۴۱ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر یوسفزیو باندې تر برې وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترڅ کې د شهبازخان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✴ ۱۰۵۰ ق محرم شپږمه (۱۶۴۲ع اپریل ۷):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✴ ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

د کواټ د خټکو په شمال کې یې په ((رېسبۍ)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

✴ ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

✴ ۱۰۵۳ ربیع الاول یوولسمه (۱۶۴۳ جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد ، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

✴ ۱۰۵۵ق/ ذوالحجه/ لومړۍ (۱۶۴۵/ جنوري ۲۷):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

✴ ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهــلي د ښهرښــه شــان او شــوکــت و
لــور پــه لــوري ښــکلي ښــکلي عمــارت و
کــه ددې ویلــو حــال لــه مانــه غــواړې
پــه حســاب کــې واوره کــال د ((قرشــت و))
ابتـــدا ددې بیـــان پـــه نـــماز پښین وه
د مــاښــام پــه وخــت یــې شــوی نــهایت و

✷ ۱۰۵۵ ق (۱۲۴۵ع):
لـومړی ځـل یـې د بلـخ او بدخشـان پـه مهـم د (اصـالت خـان) تـر مشری لاندې برخه واخیسته.

✷ (۱۰۵۶ ربیع الثاني ۲۷ (۱۲۴۶ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

✷ ۱۰۵۶ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۲۴۵ جون وروستۍ):

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.

✴ **۱۰۵۲** جمادي الاولی **۱۵** (**۱۲۴۵** جون وروستۍ):

د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر **۱۰۵۲** د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.

✴ **۱۰۵۸** ق (**۱۲۴۷**ع):

عابدخان ورکره وزیږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.

✴ **۱۰۵۹** وری دولسمه (مارچ- اپریل **۱۲۴۸**ع):

دغه قصیده یې وویله:

چې موسم مې د ګلونو د ګلزار شي
نرم نرم ترشح په مرغزار شي
زر اته پنځوس کلونه د هجرت وو
د نوروز په دولسم چې دا ګفتار شي.

✴ **۱۰۵۹** صفره وروستۍ (**۱۲۴۸**ع د اپریل دویمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم ووایه.

✷ ۱۰۵۹ ق (۱۶۴۸ع):

شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):

دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):

پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه دکندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همدلته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.

✷ ۱۰۶۰ محرم (۱۶۴۹ع):

نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ ووایه: ((نظام کل وجود)).

✷ ۱۰۶۱ق د صفرې ۱۳مه (۱۶۵۵ع):

ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.

✷ ۱۰۶۲ق جمادی الاولی (۱۶۵۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزبږېدل.

✷ ۱۰۶۲ق، (۱۶۵۲ع):

دا نظم يې پر همدغه کال وو ايه.

کله ما وته ويل کړې چې خدمت کړه
په خدمت کې دل نشين د شاه جهان شه
حق نا حق خونونه کړه د مسلمانو
په هر شان يې خواروه د دوی حرمان شه.

✷ ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):

د خان مرشد حضرت شيخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتياو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او مابنام يې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان يې هم د جنازې د بازو او چتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.

✷ ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):

دغه يو کلنه موده يې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

✷ ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم یې د تاریخي مادې پرځای پرې ایښی دی.

✷ ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۲۵۹ جون):

د اورنګ زېب د دویم ځل تخت کښېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.

✷ ۱۰۷۰ق (۱۲۵۹ع):

د تیرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سیمې ته راستون شو.

✷ ۱۰۷۰ق (۱۲۵۹ع):

د جلبۍ پر میدان یې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وروروسته دا بیتونه وویل:

هر څوک دې خپل یون کا   کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا   خپله چار کاندي اوتره

✷۱۰۷۰ ق (۱۲۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

✷ ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (۱۶۶۰ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو ، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواټي مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه ، مېلمستیا وکړه.

✷ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۶۶۱ اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه ، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو ، یوه تخته پاتې شوه ، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله ، د شپې ناوخته پرې یوه پېهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

✷ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نیمایي جمعه (۱۶۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی ، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو ، پنځسېری بېړۍ یې وروا چولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

✷ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۶۶۵ فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوز کړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۷۴ شعبان (۱۲۲۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـانې لـه ښـو یـارانو نـه مهجـور کـړم
څـه بـلا یـې مبـتلا پـه ډېـر ضـرور کـړم
دا بیـان مـې د غعـد پـه کـال ویلـې
پـه شعبان چې د لاهور پـه سیند عبور کـړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✴ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۲۲۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـم پـه وسـط د رمضـان کوچـال کوچـال
ورغلـم دربـار تـه زر ثلـور اویـا و کـال

✴ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۲۲۵ جون):

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سيد اميرخان هغه ليک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو ؛ خوشحال بايد نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعايت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پيدا کوي.

✴ ۱۰۷۴ ق (۱۲۲۵ ع):

بختناک زوی يې وزېږېد.

✴ ۱۰۷۴ ق ذيقعده (۱۲۲۵ جولای):

د رنتهبور له کوټ نه يې اګرې ته بوته.

✴ ۱۰۷۵ ق (۱۲۲۵ع):

فراقتنامه يې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه سوه شل بيتونه دي يوولس بنده ښه
ما په رنتهبور کې د زړه تاو پرې سړاوه

✴ ۱۰۷۵ ق (۱۲۲۵ع):

دا بولله يې پر دغه کال وويله:

يوهسې ستوری وخوت په دا بده زمانه
چې ګز يې د لمبه غوندې تر خوله ځي زبانه
دا کال مې په حساب کې پوره (عين غين هې) و
پخپله به پرې پوه شي چې سړی وي فرزانه.

✴ ۱۰۷۵ دنوي کال ورځ (۱۲۲۵ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بوللـه يې هم د رنتهبور د ورځو پيدا وار دی:

هغـه خـدای چې بنـدي کـړی يـې خوشـال
هـم هغـه بـه يـې خلاصـی کـا پـه هـر حـال
زر پنځـــه او يـــا کلونـــه د هجـــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ ۱۰۷۲ ق رمضان /لسمه (۱۲۲۲ اپريل):

اشرف خان ته يې له رنتهبور نه دا وصيت نامه وليکله:

((اووه پړکه وصيت نامه مؤکده په ډېر تاکيد موشحه په مبالغه شديد ، چې فرزند ارجمند ، د اشرف خان واړه فرزندان جميع خواهان، ياران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر يوه پرې تل وي، د ما د قيد په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

✷ ۱۰۷۲ ق (۱۲۲۵ع):

خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنګزېب په زندان کې وليکله:

انشاء قطعه يې دا وويله:

داکتـاب چې پـه پښـتو خوشـال انشـاء کـړ
پخـــوا نـــه دی انشـــاء کـــړی پښـــتانه
کـه تـاريخ يـې د انشـاء لـه مـا نـه غـواړې
وايـــم دا بـــس دی محنـــت د بېلتانـــه

✷ ۱۰۷۲ ق ذيقعده پنځمه (۱۲۲۲ع جون):

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځايه بيا خوشې کړای شو.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):

له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و ، ماسخوتن مهال پر آس سپور و ، له اسه پرېوت او پښه يې ژوبله شوه.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب ځلورمه (۱۶۶۷ فبروري) :

له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته يې دا قصيده وويله:

چې بهتر تر هر نعمت دی
که نعمت دی روغ صورت دی
ما چې دا قصيده ووې
په ډهلي مې اقامت دی
ځلورمه د رجب وه
زر اووه اويا هجرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربيع الاول (۱۶۶۸ع اګست):

فرحت خان زوی يې د هندۍ مور له غېږې پيدا شو.

✷ ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

دويم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✴ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره يې مخالفت وکړ.
✴ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ يادونه داسې کوي:

لنګــر کــوټ مغلــو ســاز کــړ
زه پــه ننــګ بيــا د افغــان شــوم
کـــه يوســـف و کـــه منـــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــان شـــــوم.

✴ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل يې هم هلته وو ايه:

چې ښه ترويت د خپلې چارې ځير کړ
ځان مې واړه حبطه په خپل تدبير کړ
پــوره زر اتيــا کلونــه پــه کابــل کــې
دا غزل مې په بياض باندې تحرير کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پــوره زر اتيــا کلونــه دهجــرت وو
چې دمور په خوا مې ومړ مشر کور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د برشم کال يې مور وفات شوه.

چې د پـلار د مـرګ مـې تېـر شـو پـوره قـرن
د صـفـــرې پـــه مـــياشت ومـــړه زمـا مـور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابولله يې وويله:

پـه ځـان او پـه جهـان کـې مـا دوه ځيـزه دي وکښـلي
پـه ځـان کې دواړه سترګې په جهـان کې واړه کښـلي
دوه بهــره دوه مطلــع لــري کــه دا قصــيده ګــورې
زر يـــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــي.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بولله يې وويله:

نــا خلــف چــې حوالــه کــړ پــه تقــدير
نصــيحت وربانــدې نــه کانــدي تــاثير
د شــوال وروســتۍ ورځ کــال د ((غفــا)) دی
مــا چــې دا شــپېته بيتونــه کــړل تحريــر.

✷ ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۶۷۱ع مې):

له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

✷ ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۶۷۱/جنوري- فبروري)

ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپينې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره ګلـــزار شـــي
د بـد کـال پـه سـرخو بيـا شـوې تـورې خـاورې.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۶۷۲ ع اپريل ۳۰):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خیبر جنګ په پښتونخوا کې د مغولي صوبه دار محمد امین په حکم وشو او خوشال پکې د یوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي په مشرۍ ځلو ښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دریېمه /شنبه (۱۶۷۲ ع اپریل مې دویمه):
دا قطعه یې د خیبر جنګ یوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دویم د محرم ورځ د شنبې کال د غفج
نه غشي وو نه توري چې مغولو وکړ پج
شینوارو افریدو یو د ډکې خوارو مومندو
روپۍ یې په خروار، یوړې مهران واړه په چج

✷ ۱۰۸۳ ق ربیع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راواخیسته.

✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره یې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبری و.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپریل ۲۷):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربین ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپریدیو ته د جرګې په نیت ورغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق محرم یو ولسمه (۱۲۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونيالي پر غاښي ورواوښت، تر يوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زيات ټپيان شول. د خان لښکر (خټک او اپريدي) تېر ماسپښين ګاړو ته کوز شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۲۷۳ ع می لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نيلاب) پر کليو ورغی ((توهه)) او نور کلي له يوې مخې ووهل شول، د کټروشل د برش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم ديارلسمه (۱۲۲۳ می دويمه):

له نيلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۲۷۳ ع اپريل می):

بيا يې له بهرام سره په جګړو کې برى په برخه شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۲۷۳ ع می څلورمه):

د اپريديو مخور يې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسليک شو ، نظام خان او عثماني يې درياخان ته ولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۲۷۳ می ۲۲):

اشرف خان يې د دريا خان په ليکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نيت خيبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✶ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۲۷۳ ع جون ۲۵):

خان وایي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوره کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهرېدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، دېرش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

✶ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۲۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

✶ ۱۰۸۴ ق (۱۲۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پرورده که دمغولو په نمک یم
د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډک یم
د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشال خټک یم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فساد فکر مې نښته خدای حاضر دی
خپل ساعت به تېروم عمر اخر دی
د چا زړه به هسې روغ په دنیا نه وي
د خوشال خټک چې چاود ځنې خاطر دی.

✶ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✶ ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړی (۱۶۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یانې مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

✶ ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستۍ ورځې (۱۶۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته رسېد.

✶ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۶۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✶ ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې ځلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستۍ (۱۶۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه د دې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۶۷۴ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

✷ ۱۰۸۵ د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایسار شوی به وای، اپریدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د څڅوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا بېرې راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالی پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټی او د ختکو سیمې ته راغلم.

✶ ۱۰۸۵ ق (۱۶۷۴ ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

✶ ۱۰۸۶ ق جمادی الاول لومړی (۱۶۷۵ ع مې):

دمردان په شمال لویدیځ ۲۵ میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیا له کومه راپیدا شو دا بهار
چې په هر لوري یې ملک کړلو ګلزار
د دربیمې خور اول کال د غفو و
ما چې وې په برمول کې دا اشعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✶ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع دسمبر):
د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګـــي ځوانـــان زمـــا د زړه ارمـــان دي
پکـــې بېلـــه د عبـــدال تانـــده ځـــواني وه
د غلـــیم ســـره پـــه آس غـــاړه غـــړۍ شـــو
د عبـــدال د مړنتـــوب بخـــره کـــاني وه.

✶ ۱۰۸۲ق/ دریمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):
نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایـه وبخښـي نظـام ځـای یـې جنت کـړې
کـه د پـلار پـه رضـا شـي ځنـې رضـا و
پـه دریمـه خـور کې ومـړ کـال ((غفـو)) و
شـپږ ویشـت کالـه یـې د عمـر وو برنـا و

✱✱✱

د نظـــام د غـــشي یـــو برابـــر نـــه دي
کـه خوشـال پـه زړه خـوړلي ډېـر تاوکـه
مګـر زړه یـې د هـاتي وي چې زغمـي یـې
دا شـیتې چې د خوشـال پـه زړه شـوه لکـه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ درېيمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):

ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه يې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه يې هم ورکړه چې خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۲۷۲ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په وياړ له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بــې ننګــه پښــتنو لــه غمــه مــا
لويــه پرېښــوه ونيولــه کمــه مــا
هــاتي ځکــه پــه سـرلونې تــورې خــاورې
چــې خبــر کــړ د خوشــال لــه غمــه مــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ يادونه داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دا کـال چـې شاه عـالم راغـی لـه هنـد ه
صــــلحه وشـــوه دمغولـــو د افغـــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۲۷۲ مارچ):
له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملګرتيا وکړه.
✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۲۷۲):
دا يې ددغه کال ويلې ځلوريزه ده:

سـر کـال چـې کـال د ((رحمـت تـم)) دی
بـاران پـه هـر چرتـه پـه غـره پـه سـم دی
پس له شپږ مياشتو په چنګابې شروع شو
پـه هـره ورځـې، تـر نـيم ضـيغم[*] دی.

دا بولله يې هم پر همدغه کال وويله:

شـــپږ اووه مياشتـــې پــه هنــد پــه خراســان
چــرته ونــه شــه پـــه سم پـــه غـــره بــاران
دا سر کـال چـې يـې تاريـخ ((رحمـت تـم)) دی
په وګـړي مبـارک دی په هر شـان.

---

[*] د زمري يا اسد مياشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✶ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:

چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

✶ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:

ډېر زمور د خپلخانې هلکان ومړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانۀ چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

✶ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:

د نو روز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):

فالنامه يې نظم کړه.

✴ ۱۰۸۹ جمادی الاول اووومه (۱۲۷۸ ع جون):

سوات ته لاړ او اووه مياشتې هلته پاتې شو.

✴ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول يې چې په روژه کې يې پيل کړي وو، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا سـړ کـال چــې د غــفط دی
يــو کــتاب مــې پــه نمــط دی
پــــه روژه کـــې الــتيام شـــه
د اخـتـــر پـــه ورځ تـــمام شـــه

✴ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):

ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قسـمت څــو چــارې راوکــړې
ننـداره د درسـت جـهــان شــوم
نــه ګــناه نــه مــې تـقصــير و
د بادشـاه پـه بنـد زنـدان شــوم
اوس زرنـــوي کـــال دهجــرت دی
چــې بـــاني ددې بـيـــان شـــوم.

✴ (۱۰۹۰ ق رجب دربیمه (۱۲۷۹ ع دسمبر):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواښ د ډوډي په جنګ کې يې چې د مغولي لاسپوځو په لمسون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اسد تحويل زر يو نوي رجب و
په دريم د جنګ اغاز شو دا کلام
په غليم باندې دې هسې فتح تل وه
لکه دا فتح چې وشوه والسلام

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د ميزان لومړۍ (۱۶۷۹ ع سپتمبر)
دا قصيده يې وويله:

راشه واوره د داستان
نيک و بد پکې بيان
د اويا کلونو اوس يم
په دا ماه رمضان
کال زر يو نوي هجرت دی
هم تحويل دی د ميزان

دا قصيده يې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✷) کې وبولله:

(✷) د يو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې ولیده د خپلو زویو کار
زویه واړه ځګرخون دي د خپل پلار
د هجرت زر سل کلونه نه تري کم
چې نړۍ کې مې اغاز کړه دا اشعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.

✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زما مشران زویه
چې یې کار شو امتحان
زر دوه نوي د هجرت
ګوره شه وکا اسمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:
دا غزل یې د همدې کال وینا ده:

پارینه چارې چې سر نه شته خوشاله
دا د سر چارې به هم نه وي تر کاله
دا سر کال چې دغفج دی چې غفد شي
امیدوار اوسه له بخته له اقباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):
دا بولله یې وبولله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه د شعر په کار هېڅ نه یم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نوې میاشت د محرم غصه یې کال دی
په غلیم مې غصه وورېږه دا کال
خدایه هو مره مهلت ورکړې په دنیا کې
چې کاږه کارونه سم کاندي خوشال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۶۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلوېښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۶۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شپه د برات وه، یو خوب مې ولیده
کال یې ((غصه)) دی هر کور مې ښه لیده
دوه توري ماتې شوې، یوه مې روغه شوه
دویم صمصام مې په رغېده ولیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)

ددې کال د تولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سږ کـال چـې د غــواص دی
پـــه هـــر لـــوري دي تبــژن
د مــرګ تبــی يـــو ځپـــر دی
د ژونـــدون تـــبی بـــل ځپـر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بخـت نـاک پـه دوه هفتــې شــي
تـــر فـانـــي جـهـانـــه ســـېر
ژونـــدی و درويشـــت کـــاله
زلـمـــيتوب شـــه بـــاندې زلېـر

✴ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ ع):

ددې بـوللې پـه تـرخ کـې د ۱۰۹۷ کـال لـه وبـا نـه د خلاصـون او د خپل يـوې مېرمنې د بختنـاک دمور، د يـوه زوی ((بختنـاک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غواص د کال وبا
خدای یې مه راوله بیا
بختناک مې پکې ومړ
مور مې هم بو ته قضا
یو هلک یې و راپاتې
ورپسې شه زر فنا
سرفراز د سعادت و
ښه لمسی مې و زیبا
په دا کال له ما قضا کړ
په ارمان ارمان جدا
کال حصغ شو وبا لاړه
هم عسرت کړه راته شا
یو خوشال دا دعا نه کا
درست جهان کا دا دعا

✳ ۱۰۹۸ ق (۱۲۸۲ ع):

پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو ختکو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما د معظم په لیدو مینه ماته نه کړه
څه د قضا رنځ و په هفته کې څه و څه شو
دریغه دریغه دریغه که یې مرګ په بدلېده وای
ځو به مې پرې ورکړل، ولې مرګ مېلمه د ده شه
بنه تاریخ یې راغی (بې بدل معظم)
خوشال دده نیکه دی، دنیکه یې داغ په زړه شه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۲۸۸ ع جولای):
دېوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.

✷ ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۲۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړی.

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله ستړي او نیمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقیقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا الیه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکیو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

---

[1] محمد اصف صمیم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخیل خاوند و. له خپلو ګڼو سیاسي او ټولنیزو بوختیاوو سره سره یې یوه شېبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار یې ولیکل.

که موږ د خوشال سیاسي او ټولنیز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بیا د هغه لیکلو اثارو ته پام وکړو، نو ویلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر لیکوال دی چې د نړۍ هېڅ لیکوال هم په داسې یو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنیز او سیاسي چاپېریال کې دومره اثار نه دي لیکلي.

ختیځپوه میجر راورټي انګریز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخیل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوې او په هره خوا کې په داسې ژور فکر لیکل شوي چې تر ده دمخه خو یې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول ليکل شوي اثار تر اوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار يې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تر اوسه لاسته راغلي او يا يې يوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان خټک:

دا دېوان د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۶۹ یا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان خټک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کریمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه یې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان خټک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان خټک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه یې ۵۲ مخه لري او دویمه برخه یې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصیدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بیا چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیوان خوشال خټک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و او پر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجید افغاني په مقدمه یو ځل بیا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصیدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبیبي په هڅه او زیار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کلیات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصیدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشیه او سریزه لیکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دویم ځل پر ۱۹۲۰ کال بیا چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال خان خټک کلیات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کلیات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه یم تلین په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بیا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو یې ډاکتر گل محمد نورزي او محمد صدیق روهي سریزې لیکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړی دی. سید انورالحق یې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کلیات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتیب کړی، سریزه یې پرې هم لیکلې ده، د (۱۹۸۵) یا (۱۹۸۲) کال په پیل کې عظیم پبلشنگ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر یې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سید رسول رسا ترتیب کړی او یوه اوږده سریزه یې هم پرې لیکلې ده. دا کلیات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او سواتنامه نامه هم په کې دي او پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹۲۴م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر داسې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې ۱۰۸۵هـ ق دی. دا کتاب پر ۱۹۵۳م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او ۲۷ مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خلیل په حاشیه او سمون پر ۱۹۸۵م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا يوه مثنوي ده، چې پر ۱۰۸۲ هـ ق کال ليکل شوې او د سوات د سيمې جغرافيايي، ټولنيز او کلتوري حال په کې بيان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبيبي پرې سريزه ليکلې ده، د پېښور د اسلاميه کالج د انګريزي ژبې پروفيسور شکيل احمد، سوات نامه په انګريزي ژباړلې او حاشيه يې پرې ليکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ايم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خليل په سريزه پر ۱۹۸۲م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده. سواتنامه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې ليکل شوی دی. د ليک نېټه يې ۱۰۸۹هـ ق کال دی. فقهي مسايل په کې څېړل شوي دي. يو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر ۱۹۵۲م کال د محمد عبدالشکور په سريزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن يې (۲۵۰) مخه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې ليکل شوی او د بابا د ۲۸۲ تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بيا د همېش خليل په حاشيه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرگې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بيا د ميا تقويم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم ليکل شوې او طبي مسايل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم يوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسايل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۶) مخه لري. همېش خليل يې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- فراق نامه:

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۲۳ل کال چاپ شوې ده. خو دریم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج گنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۶۶هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته څرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، **۱۹۵۲**م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر **۱۳۴۵**ل - ۱۹۲۲م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن **۲۷۸** مخه او د کابل چاپ **۱۴۵** مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- زنځیري یا خط نامه:

دا د لیک یو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبیب الله رفیع په حاشیه او هڅه د خوشال ریسرچ سیل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدایه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسایلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې دیني مسایل پکې څېړل شوي دي.

۴- بیاض:

په نثر کې د خوشال یو ډېر ښه اثر دی. ځینې تاریخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاریخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د توري او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائینه:

دا هم یو دیني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- خټکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا لیکنه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبیب الله رفیع په سریزه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای يې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر يې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژندنه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا يو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبيب الله رفيع پرې سريزه ليکلې او سمون يې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتيا او سريزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندوکوهنامه:

د خوشال بابا یو منثور یونلیک دی، چې د دده دوو جګړه ییزو سفرونو بیان کوي. ددې یونلیک متن هم له تاریخ مرصع څخه را اخیستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سریزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصیتنامه:

د خوشال بابا یوه بله لیکنه ده چې په تاریخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندي کړې ده. دا لیکنه په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا برابر شوی او د سریزو په ګډون یې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې لیکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصیحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځینې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر یو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورلید ته متوجه کېږي، د ژوند یو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تیاره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتیا لري، موږ به دلته په ډېر لنډیز او چاپېز ډول د بابا د فکر ځینو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې یو شخصیت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند ، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوړلنيو کې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړې، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستوري بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو ، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼي دي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایؑ) وپېژني نو به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر دېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول د هغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ کړی، بايد موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل يو کلام کې وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم په صفت ژبان د راز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا
بند په بند د لاسو ګوتې و بله کېږدي
سر ترپایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زرکتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر وېښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې څیر شې د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا[1]

[1] د خوشال خټک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمي، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، ځوک وايي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وايي چې د خدای(ج) او بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((دانسانیت له عنصر نه د حیوانیت او ملکیت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانیت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نیسي، نو یو استاد ته اړتیا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شیخ، مرشد او پیر وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې یو مرشد درلود، دی د حضرت شیخ رحمکار کاکا مرید و لکه چې وايي:

((طریقت کې مقلد د شیخ رحمکار یم))

او په یو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکیه په خدای ده بیا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که یو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو یو صفت یې دا هم دی چې هغه مرکزي حیثیت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخلیق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تصوف کې لومړۍ درجه د فنا فی الشیخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بیا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تیار شي او له دې مرحلې نه بیا د فنا فی الله او په پای کې بیا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وایي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې یې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائیناتو تسخیر خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وایي:

بیا هاله د یګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غیرو اندېښنې له زړه خارج کړه

***

ترې په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا

***

چې دې زړه هغه به وویني خوشاله
خو یوه قطره که تېر شي تر درخته

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که تمامه لار په وینو شي الوده

***

نور څه نه شته لاندې باندې
واړه دی دی چې څه کاندي

***

یو وهم که څه دي چې په خلکو باندې پېښ شو
دنیا دنیا هېڅ نشته که نمود که نا نموده

***

مخ د یار له خط و خاله مستغني دی
د غني وي هر اسباب له خپله کوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جدایي نشته وصال ځینې بعد وهم وخیال دی
له هغه چې هم خانه وم هم خانه یم لا تراوسه
هغه شان له خپله یاره بې وکیله بې ریباره
زه خوشال چې یګانه وم یګانه یم لا تراوسه

***

یار مې هسې رنګه ځای ونیو په سترګو
چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای یو هسې فکر را کړ
چې یې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی
پرې خبر یې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه
راښکاره یې هر اشیا کړ
که په نورو توره شپه ده
په خوشال یې سپین سبا کړ

***

یار د ما څه په کور د ننه ناست و
زه بې روح ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړي

***

یو مې بیاموند په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې د اسې برېښي منوره
که په وهېږي دا برېښنا دې ده له لمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د لیکوالۍ زیاته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهیر کې تر (۲۵۰) عنوانو زیات اثار ولیکل، چې زیاته برخه یې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ویلو پیل کړ او لومړنی شعر یې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) میلادي کال وو ایه چې داسې پیلېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پیله بیا تر پایه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه ولیکل چې په هغو کې قصیده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر ماڼۍ یې ودانې کړې او کله چې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

يو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا د ديوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې يې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندوبست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنه شعر د پښتو و غیر سیال
نه یې وزن نه تقطیع نه یې عروض وو
دوه مصرع یې د ضعیف بحر دوه تال
د غزل یې نه مقطع نه یې مطلع وه
نه صفت نه یې تشبیه نه یې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شیدا بلبله پروبال
ګلد ستې یې لور په لورپه ملک خورې شوې
تر کابله تر کشمیره تر بنګال

خوشال ختک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت یو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب یې زیات معلومات په خپله شاعرۍ کې بیان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال ختک اشعار ترجمه کړي، نو باید دایرة المعارف یې تر څنګ وي، ځکه چې د ترجمان لپاره نه یوازې په شاعرۍ، تاریخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه باید پر فلسفه، بیولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست دیوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځينو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو يې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې يې پښتو شاعري ډېره زياته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سليقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو يې بيا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه يې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبيه کې
پښتو ويل مې عين تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي يا ايهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شيراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر يو ناپايه سرچينه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چينه را وخوټېدله او بيا دده د عمر ترپايه پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې رنه او بهانده پاتې شوه، د عمر یې لا څو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بیتونه یې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بیت بیت سره حساب کړې
تر څلوېښتو زرو به تېر شي په سر کال

خوشال بابا د یو اور ژبي شاعر او لیکوال په توګه پر خپله ژبه داسې واکمن و چې له کلمو څخه یې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافیې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې د هر تاریخي، طبي، ټولنیز، سیاسي او نور مسایل یې د نظم په تارپېیلای شول، ځکه خو یې که فراقنامه هم لیکله، نو په نظم کې یې اچوله، که بازنامه هم، طبنامه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که موږ د دنیا له هر شاعر سره د خوشال بابا شاعري پرتله کوو، نو څومره مانیزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شاعر په کلام کې نه لیدل کېږي. د هغو اکثرو کې یوه مانیزه برخه رانغاړل شوې ده، یا به تصوف وي یا به رزم وي یابه بزم وي او یا به نور څه، خو د بابا په کلام کې دا ټولې رنګارنګۍ شته، نو ځکه خو یو ایراني لیکوال ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنايي او سعدي په تصوفي يا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال ختک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يو ځواړخيز شخصيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند ځو خواوې رانغاړلي دي او دده د کار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخیز شخصیت مطالعه کوي، نو هر اړخ یې چې مطالعه کوي، په پیل کې ورسره دا سې فکر پیدا کېږي، چې خوشال به یوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځیر شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره یې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همدا سې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي لید ته متوجه کېږو، نو هلته مو یو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسایل یې تر ریالیستي دایرې اخوا په یو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال ختک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه یې د خوشال خان له افکارو نه اخیستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان د ملي وحدت نظریه یې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((باید قبایل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګریه راشه چې د زړه خبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې یو تعریف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس یې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ویلي یې دي:

ما چې نظر وکړ په ذرات په موجودات
ګول په جهان راغلم ترې به ګول درومم هیهات
یو څادر ترمیان وي فهم پاتې شي له کاره
دا هومره کیسې هومره ادراک د سموات
هېڅ نبي ولي یې درست اسرار موندلی نه دی
لویه کارخانه ده که وګورې کاینات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاینات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له مادیت نه ماورا له هر څیز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپربدو شي او د انسان خیالات چې هر څه وي دا دي چې کاینات یو بې منعقده څیز دی، په اتفاق سره پیدا شوي دي او په اضطراري ډول لګیا دی کار کوي، هېڅ غایه او مقصد نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، انسان د سارتر په وينا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی يې نه شته، نو شايد خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ويلي يې دي:

دا عالم ريګ روان دی که يې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د يو څيز ترکتنې او مشاهدې وروسته له هغه څيز څخه انکار کولای نه شي، يانې دا چې هغه شيان چې تر ايجاد دمخه يې نه منل، تر ايجاد وروسته يې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې يې د انسان روح ته حواله کړې، نو د يقين رڼا يې زياته شوه او ويې ويل چې:

ډېر عالم زما په ياد
راغی تېر شو لکه باد
هم دا هسې راشي تېر شي
بس ځای نه لري استاد
عجب لويه کارخانه ده
چې پيدا کړه لوی استاد

بيا وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـر تنـاب يـې و دانـا وتـه معلـوم دی
دا خبـمـه ولاړه نـه ده بـې تنـاب

***

ګـل تـه چـا دا هسـې زېب او حسـن ورکـړ
چـا يـې هسـې نـه پـه نـه پـاڼې پرانسـتې

خـو د مـاورای طبعيت يـا مـا بعـد الطبعيت د مشـاهدې لپـاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وايي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وايم
هـمېشه کوه له نفس سره جـهاد

خوشال بابا بيا د خدای پېژندنې په فلسفه کې دومره خپـل نظـر ژور ځغلولای چې په هر څه کې يې د خدای(ج) د نور ننداره کولـه او په هر څه کې يې هغه ليده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې لـه ډېـرې پيـدا ييه ناپديد شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه يوه بيت، يو کتاب ليکلی او د هغه دا شعر يې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانـا داده چې خوشـال دومـره ژور فلسـفي او تصـوفي ليـد لـري چې پـر يـوه بيت يې هم يـو کتـاب ليکـل کېـدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه ده ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې ور صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د رښتیا ینې پر بنسټ ولاړه ده.
بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وایي:

د مغــول نمــک مــې وخــوړ شــېر پېــړۍ
مــا د زرو پکــې روغــې کــړې بیــړۍ
رعیـت مـې یوسـفزیه درسـت ختـک وو
په عزت او پـه حرمـت کـې یې څه شک و
د مغـــول لپـــاره مـــا تـــورې وهلـــې
پښـــتنو بـــه راتـــه کـــړې ډېـــرې کنځلـــې

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نـــا خلــف مــې حوالــه کــړ پــه تقــدیر
نصـــیحت وربانـــدې نـــه کانـــدي تـــاثیر
خـوی خصـلت چـې ازلـي وي نـه نـورکېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه ارشــاد او پــه تلقــین د کامــل پیــر
بـد فرزنـد دې خـدای د هېڅـا پیـدا نـه کـا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر

یا دا چې:

زمــا زویــه د ننــګ نــه دي غړیتــار دي
پــرې پــوهېږم چــې همــه واړه مــردار دي
نه یې لویه اندېښنه نه یې لوی کار شته
د مغولـــو وطبـــاخ وتـــه تیـــار دي
د منصـــب د اضـــافو خبـــرې کانـــدي
پــه عــزت، پــه حرمــت کلــه خبــردار دي
اتفــاق، یګــانګي یــې ســره نــه شــته
همګـــي روان پـــه بېلـــه بېلـــه لار دي
نـــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اندېښــنې یــې د نــاکس، د ناســردار دي
شـــکایت لـــه نـــورو مـــه کـــوه خوشـــاله
چې خپـل زویـه هـم پـه ننګ لـه تـا ویـزار دي.

***

چـــې پیـــدا دي همګـــي زمـــا لـــه ځانـــه
کــه پنځــوس دي کــه شــپېته دي داغ د زړه دي

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

يــو و پـــلار نيكـــه تـــه نـــه شـــو
همګـــــي د مـــــور پـــــه شـــــان

***

اشــرف ســر تــر ســره نفــس امــاره دى
پــه حســد پــه حماقــت كــې اواره دى

***

د مـــور پـــلار نيكـــه تـــه نـــه دي
دا نـــــاكس دي لابـــــل شـــــان
پــه ژونــدون مــې خپــل ځــاى وركــړ
بانـــــدې زه شـــــوم مهربـــــان

***

يــو ځــو لا پــه كــې افــت شــول تــر دا ميانــه
ځوک ((بهرام)) غونډې بدبخت بخيـل شي

***

چــې هــېڅ كــار نيــولى نــه شــي اســتوار
پــه شــامت يــې خېلخانــه شــي تــار پــه تــار
ځوک ((سدو)) غونډې نامراد عبدالزوجه شي
پـــه تنګســـه لـــه خپلـــه پـــلاره شـــي ويـــزار
ځــوک ((مــالو)) غونــدې((جلــو))غونــدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا شـــــــــــــــــــــــــــــي
سراســـــر واړه نـــــابود او نـــــا بکـــــار

***

مـــرګ د نـــا اهلـــو ســبا بېګـــاه غـــواړم
دعـــــا مـــــې داده الله الله غــــــواړم
زمـــا توبـــه ده د بهـــرام لـــه خیـــره
دده لـــه شـــره امـــان پنـــاه غـــواړم

***

زمـــا زړه لـــه چـــا نـــه روغ نـــه دی بهرامـــه
د هرچـــا ســـره مـــې زیســـت دی لـــه ناکامـــه
نـور دي نـوم زمـا پـه زویـو کـې حسـاب مـه شـه
د خوشـــال ختـــک وینـــا پـــه دا تمامـــه

***

چـې پـه ځـای یـې نـا قابـل زویـه خـاني کـا
د خوشـــال خـــاطر پـــه دا پـــاره پـــاره دی

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (ختکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي ښکاره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ختکو نه مې هومره زړه ناخوښ دی
چې توبه دهمګي ختک له نامه
د نعمت په قدر هېڅ خبردار نه دي
نوم ختک به مې خلاص نه وي له انعامه
ختک واړه د دودام دي که يې ګورې
ځوک به څه غواړي د خپلو له دودامه
د وفا په ځای همه واړه جفا ده
چې به ماته رسېده له خپله قامه
که په توره ختک خپل کړې ګنې خپل شي
کنه هېڅ به يې خپل نه کړې له اکرامه

***

چې زما اختيار يې خوار کړ
خدای دي خوار هغه ختک کا

***

درست ختک زما په دور
نامور شو په دوران
که ختک په مځکه پروت و
پاس مې يوور په اسمان

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ ژړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د ختکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداره دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند ېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانـدې ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــرم دی ننـــګ دی کـــه ډار د ســـر دی
ســـمه مـــې پرېښـــوه ځـــای مـــې غـــر دی
پښـــتانه واړه دمغـــول شـــوروا خـــوري
ماتـــه یـــې پـــاتې دا شـــور و شـــر دی

***

پښـــتانه پـــه عقـــل پوهـــه څـــه نـــاکس دي
کوتـــه ســـپي دقصـــابانو د جـــوس دي
اوښ لـــه بـــاره پـــه ولجـــه پـــه کـــور ورغلـــی
پـــه ولجـــه د اوښ د غـــاړې د جـــرس دي

***

درســت جهـــان پـــه ناپوهـــانو ســـره ډک دی
ولـــې زیـــات کـــه پکـــې وګـــورې افغـــان دی

***

کـــه رښـــتیا وایـــم شېرشـــاه دا هســـې نـــه و
لکـــه مـــوږ یـــو نـــن پیـــدا لـــه کوهســـتانه
پښـــتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورســـتان لـــره بـــه درومـــو لـــه ارمانـــه

***

کـه پـه نور خلکو کې ښـه سړي موندل شي
ولـــې ښـــه ســـړي بـــه لـــږ وي افغانـــان

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته دې ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبري اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفيق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

***

پښتانه د ادم زاد له زاده نه دي
د عفريت دی که د ديو دي که د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دايره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې يوه زياته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو يې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نيمګړتياوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي وربانديې نه شته
که یې ګورې اورنګزېب بادشاه ګمراه دی
دا لاڅه چې هندوستان توره تیاره ده
په هر ځای دده د خویه بویه اه دی
د اورنګ بادشاه په دور ارام نه شته
چا ویل چې جهان ځای د ارامګاه دی
که زینت و ته یې ګورې یو یزید دی
که طاعت و ته یې ګورې اهل الله دی

***

وخت د اورنګ شاه دی   د هر چا تسپې په لاس دي
خدای(ج) ځینې خبر دی   په اخلاص که په لباس دي

***

پلار یې په بند، ورور یې بند بند کړ
ځان یې هم شیخ، هم دانشمند کړ
اوس په غزا کې خپل ځان غازي بولي
په څو څو رنګ یې، خپل ځان څرګند کړ

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانــان یــې واړه تــلاوت خــوان کــړل
د هنــد هنــدوان یــې دانشــمندان کــړل
وخت داورنګ دی عمل یې هېڅ نه شته
خــو کتابونــه یــې پــه عــالم ګــران کــړل

***

ددې دور شــیخان ډېــر دي لــور پــه لــور
اورنګزیــب بادشــاه د واړو دی انځــور
پــه هغــه چــاړه قلــم ســازکا قــرآن کښــې
پــه هغــه چــاړه شــهرګ پــرې کــا دروګــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

د هند په تخت چې عالمګیر کېناست
پــه خــلکو کانې د اسمان پــرېوت

بابا د مغولو پرضد پــه مبارزه لاس پــورې کــوي او د پښتنو د یووالي هیله کوي، چې ټول پښتانه باید لــه کندهار تــر اټکــه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ننګ په کار کې پټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ په کار پټ او اشکار

***

ناګهاني په دا ملک فساد بنياد شو
د ما هم د تلافۍ کار را په ياد شو

***

نن د وارو پښتنو په ننګ ولاړ يم
دا چې هسې په هر در درنګ ولاړ يم
چې پښتون شوم په دا هسې سپينه ږيره
نور مې خدای مه کړه مغول وايم په خيره

***

و مغول و ته به نن کړم اټک پوله
ملک به خلاص کړم د مغول له غاله غوله

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړي، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولی او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول شيخان غندلي او له دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقي سجده هغه ده چې د يار په لور يې کړي
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابليس غوندې مکرونه يې په زړه کې
په فريب کې تر ابليسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا

نغوذ بالله، چې ښه يې ځير کړي
شيطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله يې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شيخان دي

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقيقو څه خبر شوي
نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي ټګي غلا کا
کښي شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو
و هرچاته مسلې د سخاوت کا
خپله خونه ډکوه بله غارت کا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کا
چې ذکات سرسايه نه وي مسجد وران کا
د ميراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې کېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برند کښي ملا يي
و عالم ته ميراث خور د انبيا يي
نه يې کښل زده، نه لوستل زده، تل ټګل کا
تعويذونه ورکوي په دروغ کښل کا
په ناروغ يې خوښي لا زياته تر روغ شي
ښت، تعويذ، دعا، هيکل کې په دروغ شي
لا رنځور غريب صحت نه وي موندلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې اخون وي اخيستو ته ور نيولای
که په ورکړه کې څه درنګ څه خو تعطيل وي
په غوغا په شور و شر يې قال و قيل وي
چې دا زر هسې ناسازې کا اغازې
خپل مقصود مطلوب حاصل کا په ناسازې
چې څوک ترس له خدايه نه کاندي غلول کا
اس به پربږدي زين به باندې په جاهل کا

***

مريدي په کلا په نمبره ده
که پيري مريدي دا ده مسخره ده
څوک په پير او په مرشد څه لره وياړي
خپل مراد دې همګي له علمه غواړي
شيخ په ګوټ کې ناست دی چې دنفس سره غزا کړم
چې شي تورو ته وړاندې غزا داده

***

په خوله کليمه لولي نمونځ روژه کاندي کافر شته
دعوې کا د شيخيه، تر شيطانه لا بتر شته
له کوره لوټه واخلي، استنجا لره روان شي
تقوی تر هسې حده، په ولجه يې وړي که زر شته
يو ځای الوده نه دی په دا هسې دروېشانو
په دا دور که ګورئ دا ناپاک په هر کشور شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خاص د زماني دي حال يې دادی، نور وګړي
د غوا وو د خرو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزګار و سراسر واړه دروغ شو
رښتيا غواړي له چانه چيرته پاتې دا هنر شته

***

شيخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جونه کا
په کې رنګين رنګين ګنده ي وريښمين
سکنې
په کې د سپينو د سرو ګنجونه کا

***

نمونځ، روژه چې د ريا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اورېږي

***

کتابونه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل يې فرق د ځمکې د اسمان دی
په باطن يې زړه ګومان سره تړلی
په ظاهر ويل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې يې فيض مونده نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذبـــذب پـــه قـــول پـــه عهـــد پـــه پيمـــان دی
پـــه طاعـــت پـــه عبـــادت کـــې کـــه بلعـــم شـــي
پـــه اخـــر انـــس پـــه نغوتـــه بـــې ايمـــان دی
زه خوشـــال ختـــک بنـــده د هغـــه چـــايم
چـــې يـــې رو د زړه د خـــولې ســـره يکســـان دی.

***

تـــل قـــرآن د وړانـــدې ايښـــی قـــرآن لـــولي
ولـــې هـــېڅ عمـــل يـــې نـــه وي پـــه قـــرآن

***

خوشال بابا د يو لوی مفکر او سالار اديب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو ليکوالو ادبي نيمګړتياوو ته يې هم ګوته نيولې، آن پر داسې ليکوالو يې نيوکې کړې، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور ليد له مخې د هغوی اثار وتلل او نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله.

تر بابا دمخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزيې تر ليکنو زيات و، هغه اخوند درويزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او ليکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بيا يې پرې داسې نيوکه وکړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویـــزه لـــه یـــوه لـــوري راپیدا شـــو
پـــه لـږ علـم پـــه دا ملـک کـې لـوی مـلا شـو
د روښـــان خیرالبیـــان یـــې ولیـــدلی
هغـــه هـــم مجهـــول بیـــان و ناســـپندلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنګوی شو
پـــه ویـــل کـــې یـــې چـــې زړه و هســـې تـــوی شـــو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی
کـــه یـــوه مســـره پـــه شـــل بلـــه پـــه ســـل ده
نامربوطـــه ناموزونـــه پـــه ویـــــل ده
مســـلې لـــس نظـــم کـــړي پـــه پښـــتو دی
درتـــه څـــه وایـــم چـــې څـــه دي د ایســـتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښيي.

هـر هـر بیت د قصیدې چې در مرجـان دی
پـــه پښـــتو کـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
قصـــیده د بوصـــیري ترجمـــه کـــړې
عربـــي یـــې تـــر پښـــتو مضـــحک راوړې

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخزن مې د اخون چې تمامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه یو بحر ما موندلی
یو کتاب دی درویزه سره جوړ کړی
د سوات خلک یې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بیان په کې بې ځایه
په کې بد د حسین وایه یزید ستایه
په حیرت به وارو ګوتې وچیچلې
د اخون په مخزن چاګوتې کښېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ویلی، خوشال بیا هغه ستایلی دی، لکه میرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما میزان میندلی نه دی
میرزا په دا زبان کې ویل کړي دي تللي

خوشال بابا په یوه قصیده کې د ځینو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

یو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره یې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومنډه په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکی زمند کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډۍ چې به یې شخوند کړ

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د موړه په حساب دي
هېڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر درو هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه يوازې د خپلې ټولنې يو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو يو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزيه کړي يې دي او په ټولنه کې يې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د يوه ټولنيز او سياسي شخصيت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقيق معلومات وړاندې کړې. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې يو لوړ سياسي او ټولنيز شخصيت د (دستار سړی) شي نو بايد شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر يو په خپله دستارنامه کې تشريح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارينه لپاره يو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې يو بل سره توپيروي خوشال بابا وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مــرد بــه نــه شــي پــه گفتــار
ځو پيـدا ر نه کړي کردار

چــې دې وکنځــي مــرد نــه دی
کـه لـه تانـه وي پـه ډار

چــې ځــه دی خــو انتقـــام دی
د مردانـــو کـــار او بـــار

چــې عـــزت ورڅـخـــه نــه وي
هغـه مـرد نـه دی پـه کـار

هـــم مهـــره لـــره هـــم زهـــر
ښـه مـردان دي لکـه مـار

چـــې هـــم تنـدر هـم بـاران دي
تـر هغــو مردانــو ځــار

مــرد بـــه غــم د خــپل هنـر کـا
نـــه د زرو ، نـــه دينـــار

مــرد بـه غـم کـا د خـپل شـرم
د عـــــزت، د اعتبــــــار

نـامــرد فـــخر پــــه نسب کـا
مرد نـه مـور لـري، نـه پـلار

***

مـــرد هغـــه چـــې همـــت نـــاک برکتنـــاک
لـــه عالمـــه ســره خــوږ پــه زيســت و ژواک
مــخ يــې مــخ، قــول يــې قــول، عهـد يــې عهـد
نــه دروغ نــه يــې فريــب نــه تــش تبــاک
لــږ ويــل ډېــر يــې کــول پــه خاموشــۍ کــې
د غــونچې غونـدې خولــه ډکــه، سينه چــاک
چـــې خبـــره د پســـتۍ د بلنـــدۍ شـــي
پـه لـويي لکـه اسـمان پـه پسـتۍ خـاک
پــه تمکيـن کـې لکـه سـبر، پــه سـخا کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر لور ځانګې رنګوري لکه تاک
لکه ګل شګفته روی تازه په باغ کې
همېشه د ښو بلبلو پرې بلغاک
چې دا هسې ښه ویل کا زه حیران یم
چې خوشال راوړ له کومه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وايي:

مرد به غیور وي مرد به صبور وي
هم به په عفو په کرم مشهور وي
نامرد هغه دی په حقیقت کې
چې دا ځو توکه یې له دله دور وي

***

که د مردانو په دین این یې
نه بند په سره یې نه بند په سپین یې
که نه دې تخت شته نه دې افسر شته
قیصر د روم یې فغفور د چین یې

***

ځو وانخلې له غلیمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د ننګ او د ناموس اندوه يې نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
چې د بل تر لاسه ورغی د بل شو
مرد به خپل لري د خپل فکر زمام

***

په جهان کې که مردان دي هم هغه دي
چې و سختې ته ونيسي ځانونه

***

واړه زړونه فراغت دي په ښادۍ کې
چې په غم کې مردانه شي سخا هغه

***

له دې بيتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه يې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پيمانه نه شي اخيستلای، ياپې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تيار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبيه کوي چې بايد هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه داسمان وربځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم اسماني تندر چې د سړي ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لويي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګۍ نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چې بنيادې پيدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړی
سپينول يې و هرچاوته دي شاق
د عسل سره يې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په ميثاق
که ((اخلاق ناصري)) په يادو وايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اخلاق کې به ښه نه شي بد اخلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځایه داسې مسایل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصیت او ماهیت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورایه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې یو وتلی ټولنپوه ویلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبیب) خوشال

په دارو کې چې ښه نیت وي
دارو نه وي عبادت وي
عبادت په روغ صورت شي
ګڼې کله عبادت شي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زیاتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې یې زیاته مطالعه کړې وه. ځکه یې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زیات ځای ورکړی دی، ده هم په یو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم یې د (طب نامه) په نامه یو مستقل منظوم اثر لیکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسایلو په باب یو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتیا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

یــو صــحت بــل عقــل غـــواړه
تــه پــه دا کــې خـــوبي غـــواړه
کـــه دا دواړه توکـــه نـــه وي
نـــوره هـــره خـــوبي ولاړه

پخوانیو حکیمانو او صوفیانو د روحاني قوت د پیدا کولو لپاره درې شیان لازمي ګڼلي دي:
(کم ویل، کم خوړل او کم ویدېدل). خوشال بابا دا موضوع داسې یادوي:

ابــدال پــه دا ثلــور خویــه ابــدال دی
کــم ویــل کــا کــم د چــا ســره ګــډون
کم ملاستی کا پـه خوراک کـا کمـه مینـه
پـه دا شـان یـې پـه عـالم کـې دی ژونـدون

اوبه د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اوبــه وي د بــاران يــا د چينــې
د کـــوهي اوبـــه ضـــرر دی د بشـــر
ښـې سـړې خـوړې اوبـه د سـړي ځـان دی
ولـــې تـــود طعـــام ســـړې اوبـــه ضـــرر
چې تودې اوبه څوک څښي غـارمـه وهلی
پـرې نقصـان د اشـتها شـي رنـګ اصـغر

د خوراک په باب وايي:

څو چې ډېر طلبګار نه شې طعام مه خوره
هر زمان په شخوند کې مه شه لکه ستور
***
ډوډۍ غنمينـــه وي کـــه اوربشـــينه
پـــه وخـــت د لـــوږې خـــوږه لګينـــه
مـــوږ د نبـــاتو حلـــوا تـــه نـــه ګـــوري
هوښـــيار بـــه پـــوه شـــي پـــه دا رازونـــه

خوشال بابا د سړي ځواک او د ملا د پياوړتيا لپاره نصيحت کوي او د زياتې کوروالۍ نه کولو ته سړی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بايده وي)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د ملا اوبه يې واړه در ګوهر دي
که سړی يې شي د قدر نه خبر
در ګوهر به هغه څوک لوني بې ځايه
چې په پوهه کې ابله وي ګېدی خر

خوشال بابا په دې بيتونو کې هر څه بيان کړي، خو ورسره يې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:

که قوت زياتوي تل خوره شوده پې
چې تر دانه دارو نشته معتبر
که يې مومې اوړی ژمی ګبينه خوره
خو په سود يې خبر مه کړه خپل پدر

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننۍ عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي: خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د ناقص طبيب دارو لري خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګرد ، غبار ، غارمه، چکړ هوا بد بويه
رنــځ علــت وبــا پيــدا کېږي اکثــر

خوشبويي ځو لګوې هومره فايده ده
تندرســتي ده هــم ســنت د پيغمبــر

او سنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافع دی
د هـزار عـلت دافع دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پې
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کړکنډه ګوره
ځني زړې واخله وروره
هغه زړې ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپېرکۍ چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم
ښه څربه هليله ګوره
پوست يې واخله زما وروره
دا پينځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
اوبه واخله څلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشيده کړه
نرم اور پسې سيده کړه
چې نيم سېر اوبه شي پاتې
اوبه نه وي کمې زياتې
بيا ورګډې کړه شکرې
په ناشتا به يې ونغرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو اوبو چې نغړي
که څلو ښت ورځې څوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځينو ناروغيو، د ګنده دانو، بواسيرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځينو نورو ناروغيو په باب هم معلومات، علاج او لارښووني راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا د ده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي ځلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار تړلو لایق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی باید دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دریم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پیرو د علم دی.

پنځم هنر د تیراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

یوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربیت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی.
څوارلسم هنر د اسباب معیشت دی.
پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی.
شپاړلسم هنر د تجارت دی.
اولسم هنر د تحقیق د نسب دی.
اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.
شلم هنر د تصویر د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول - خصلت د مشورت
دویم - خصلت د عزیمت
دریم - خصلت د خاموشۍ
څلورم - خصلت د راستۍ
پنځم - خصلت د شرم و حیا
شپږم - خصلت د خلق نیکو و خلعت و خوشخویۍ
اووم - خصلت د مروت
اتم - خصلت د عفو او کرم
نهم - خصلت د تمیز
لسم - خصلت د عدل د انصاف
یوولسم - خصلت د توکل
دیارلسم - خصلت د خوف و د رجا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غیرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې زیان ورسي، لنډه دا چې حاکم باید د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم یاد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سیاست یا دیني او دنیایي علوم یې زده کړي

[1] د خوشال خټک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفای اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتونــه چــې د خلکــو پــه اتفــاق دی
هغـه بـه خـوار شـي چـې پـه کـې نفـاق دی
دوه زړونه چې یو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر یګانګۍ چې نعمتونه رابنکاره کا

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وايي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نه په زر وي نه په سر
یکباره یې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنیا په سود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:

سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره تر ځنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دښمنان وي له هغو جنګ لري.

***

چې صرفه کاندي په سر
یا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترځنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

سردار د عفوې د کرم څښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مین ښه دی
ډېر هنرونه د مردداری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بویه دا درې توکه
یو همت دویمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم یا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مارکـــه نـــه وي پـــه تـــن کـــې زهـــر
ســـردار کـــه نـــه لـــري خنجـــر د قهـــر
دا دواړه تـــوکـــــه زمـــــا پـــــه پوهـــــه
نـــه یـــاد پـــه کلـــي وي نـــه یـــاد پـــه ښـــهر[1]

د سیاست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زیاتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته یوازې پر همدې لنډیز بسنه کوو.

[1] ګل پاچا الفت، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ يو ډېر ښه ليکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې يو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه يوازې يو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهيت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د يو سياستوال او سياستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو يې د (دستار سړي) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دريمه کټګورۍ کې راوړی او وايي: ((دريم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعريف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره ليکنه کړې ده. د ليک ارزښت يې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهانو به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وايي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط يې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قيد شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سياق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي نوره یې د هغه یاره

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه ورانی ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا ګر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاوري په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرګرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان ګداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دربغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. (۱)

(۱) خوشال ختټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د ثرګندولو په ترخ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په ګوته کوي او زده کوونکو ته يې د زده کړې لارې ښيي. وايي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعليم دی، پخپل طور چې ښه خط ګوري، کښې طبيعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنيده کی بود مانند ديده- چې کاتب خوش نويس ورته د خط قواعد ښيي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نويسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کټې ګوتې تر بند تراشه بويه، شګاف دې برابر وي چې يو اړخ بل يې نری پېړ نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نويس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وايي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور ګوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځينې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق وور ډېر حرف وي دې کټه لکه کټه ګوته هسې وي.

مشق په تخته بد فتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شي که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شي، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پربوته او که نه بيا دې قط کا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[۱]

همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او ښه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر او ژوند انه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې مونږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، اروا پوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت او د علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[۱] خوشال خان خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي ليکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ داسې يو ستر عظيم او لوی شاعر، عالم، انديال، مبارز او ځو اړخيز شخصيت و، چې که هر اړخ يې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله يو بېل شخصيت، يو بل خوشال او له نورو نه يو بېل او متمايز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال يو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصيت دی، چې نه په کې د ليک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د خپرنيو رسنيو له مخې د نورو د سيالۍ جوګه دی، نه يې ژبه د نړيوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړيکي د هغې له وياړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسيا سربېره پردی فرهنګي يرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن يې هم د پرديپالنې سيوری خپور کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ددې ټولو لاملونو، تنګسياوو او نيمګړتياوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پرديو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې ليکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ يوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا يادون نه وي راغلی. اکثرو هغو بهرنيو خپرونو چې پر افغانستان يا افغانانو يې ليکنې کړي، ضرور يې د لوی خان يادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، يو شمېر بهرنيو ختيځپوهانو او نورو ليکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې ليکنې کړي او مستقل اثار يې هم خپاره کړي دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تر اوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او یا نیمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بیا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا لیکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره یې یو شمېر نور خټک شاعران او لیکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سید انورالحق له خوا ترتیب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۶۱ مخه لري او پر ۱۹۵۶م کال د پېښور پښتو اکېډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز ختک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین را ټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لویې او درنې غونډې په ترځ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۶۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوره ټولګه دی، چې پر ۱۹۵۸م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په ۳۶ مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر ۱۹۲۲م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، ددې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په ۳۳۰ مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

پــه هــر څــه کــې ننــداره د هغــه مــخ کــړم
چــې لــه ډېــرې پیدا ییــه نــه ناپدیــد شــو

د بابا پر همدې یوه بیت باندې حمزه شینواري یو تحلیلي کتاب لیکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهین چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

میا سیدرسول رسا دا کتاب ترتیب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصیدې، رباعیات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۶۴م کال په پېښور کې د یونیورسټي بک ایجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سریزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتیب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظریې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظریاتو (عشق، چلند او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام ښېګڼې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او د ده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتیب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې یې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاریخ جاج اخیستل شوی، په دویم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبیلې د خوشال ژوند دود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په درېیم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو یادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو ټولګه ده، چې پر ۱۹۷۱م کال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقي پریس کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- مې ګڼه کې د خوشال بابا د درېیم تلین په درناوي، د پښتو اکیډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې یې ځلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جمالیات:

د ډاکتر اقبال نسیم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال لیکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسیم خټک ته په دې اثر د (پي ایچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا لیکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالیاتو بنیادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دویمه برخه کې د خوشال د فن او نظریې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهیر کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پښتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتیب کړی او د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو لیکنو او منظومو پېرزوینو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر میاشت د خوشال بابا د یاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بیا د نواز خټک په هڅه او ترتیب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر میاشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسین خوشال نمبر:

د اباسین مجلې د ۱۹۸۷م کال اپریل- می ګڼه د خوشال بابا په باب لیکل شویو مقالو او لیکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو لیکوالو لیکنې او منظومې بېلګې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او لیکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه لیکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې یې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دویم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځینې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صمیم یو څېړنیز او تحلیلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيرينديل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکي او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر ۱۳۵۲ ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (۱۹۵۱) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ کړی دی، (۳۷۲)مخونه لري. ليکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعليمات خوشال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول د پویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب ۹۸ مخه لري او پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون له خوا پر ۱۹۲۳م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول د پویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر ۱۹۲۸م کال چاپ شوی ، ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخه لري، د کتاب په سريزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنيزانو الډسن د بابا اته ويشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او ديو کتاب په بڼه يې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه د خوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصيدې او نور په کې شامل دي، د سي-اې بډلف له خوا په انګريزي ژبه ژباړل شوي او د استيفين او زامنو په اهتمام يې پر ۱۸۹۰م کال په ۷۴ مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لايف اينډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا يوه څېړنيزه ليکنه ده، چې د لاهور مېرمن خديجه فيروزالدين د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې ليکلې ده او بيا يې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

دا ليکنه په انګريزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبيلې، ژوند او جګړو او مړينې سره اړه لري او دويمه برخه يې د خوشال له اثارو او فن سره، دا ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړيتوب او ځرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. داسې ويل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خديجې ته د دې ليکنې سپارښتنه کړې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ځرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.
ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته ځرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یوازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړي وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې نښه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.
خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځليک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګيالی پښتون،. پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور ۱۹۸۰ م کال.
۳- تسنيم ګلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می ګڼه.
۴- خټک، خوشال خان، کليات، لومړی ټوک د علوموا کاډمي ۱۳۵۸ل کال.
۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۶- خټک، اقبال نسيم، اباسين مجله پېښور ۱۹۷۸م کال اپريل-می ګڼه.
۷- روهي محمد صديق، د خوشال کليات، لومړی ټوک د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۸ ل کال.
۸- رښتين، صديق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفيع حبيب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفيع، حبيب الله، د خوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفيع، حبيب الله، د خوشال خان خټک وصيتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفيع، حبيب الله، د خوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سيد رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شينواری، حمزه، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۱۵- صميم، محمد اصف، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه -جرمني، پېښور ۱۳۷۸ ل کال.
۱۶-عثمانوف، عارف، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.
محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.
استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.
تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډیمیکو او لیکوالۍ په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د ښکاره کولو او څرګندېدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټـورو نظريـاتو تـه هـم غلـط رنـګ او تعبيـر ورکـوي، دا ډول اشـخاص، چې اکثـره يې زورواکي او د سياسـي ډلـو ټپلو غـړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو تـه خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پـر وړاندې يې مثبت او منفـي غبرګونونـه دواړه راپـارولي دي، منفـي غبرګونونـه اکثـره وخت د هغـو اشخاصـو او ډلـو لـه خـوا وي، چـې پـه تېـر کـړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونـه يې مطرح کړي دي.

مثبـت غبرګونونـه اکثـره د ولـس دمشـرانو، روښـنفکرانو او نـورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شـرايطو کې بيـا هم خپـل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کـار تـه دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس پـه مسلسـل ډول ګـورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ايښـودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.
سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړې ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کليات	د استاد الفت نثرونه	دريم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننګيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړ مو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنی رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- کهڼریوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

də kitābuno pə wagmo ke

(In the breeze of the books)

By:

M. Ismael yoon

د خپرونو لړ: (۲۷)

ISBN 978-9936-500-26-6

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library